

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

Оффсеттинг (моддаларнинг ўзаро ҳисобга олиниши) тамойили ижозат берилган ҳоллардан ўзга шароитларда активлар ва пассивлар ўртасида ўзаро ҳисобга олиниши бўлмаслигини тавсифлайди. Холислик тамойилига эришиш бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисобот тузиш чоғида бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (БҲМС) ва бухгалтерия ҳисоби асосий тамойиллари қўлланишини ифодалайди. Бухгалтерия баланси унинг ресурсларини ва молиявий таркибини англаб етишга имконият бериши учун ҳисобот вақтидаги молиявий аҳволни акс эттиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуни № 404. –Т.: 2016 й
2. Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари. Т.: - ЎБАМА. 2004.
3. Sh. Ergasheva, A.K.Ibragimov, N.K.Rizaev, I.R.Ibragimova Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O’quv qo’llanma.// -Т.: Iqtisodiyot, 2019. -227 bet.
4. Абдусаломова Н.Б. Бошқарув ҳисоби тизимини ривожланиши ва такомиллаштириш йўналишлари. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, 2019. 45-56 б. <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
5. Эргашева Ш.Т. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник // -Т.: Iqtisodiyot, 2021. -320 стр.

Эшонқулов Акмал Қудратович
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси ассистенти.

Корхоналарда пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни такомиллаштириш

Мақолада пул оқими тушунчаси ҳақида тўхталиб, Бухгалтерия ҳисоботи миллий стандарти унда белгиланган умумий қоидалар, мақсади, амал қилиш соҳаси, пул оқими каби тушунчалар акс этган. Қолаверса, мақолада пул маблағлари оқимининг шаклланиши, ўзлик маблағлари, жалб қилинган маблағлар, қарз маблағлари, оператив пул маблағлари тўғрисида ҳам маълумот келтириб ўтилган. Корхоналарда пул маблағлари оқимини самарали бошқариш ва оптималлаштиришдаги бир қанча тамойиллар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: пул оқими, актив, активлар гуруҳи, маблағлар оқими, эквивалент, ҳисобот, молиявий аҳвол, баҳолаш, субъект, ўзлик маблағлари, жалб қилинган маблағлар, қарз маблағлари, оператив пул маблағлари, фойда, прогнозлаш, бозор муносабатлари, устав капитали, мулк эгалари, иқтисодий ўсиш, бизнес, мулк.

Жамиятимизда иқтисодиёт соҳасини ривожлантириш борасида бир қанча ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу борада иқтисодий ўсиш, бизнес, шунингдек, тадбиркорлик фаолиятини қўллаб –қувватлаш орқали кўплаб натижаларга эришилди. Бозор муносабатлари шароитида пул маблағларидан

оқилона фойдаланиш, айниқса, корхоналарда пул маблағлари оқимини ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Республикамизда 2017-2021 йилларда ривожланишининг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, хусусан, корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳияти ва қийматини оширишдаги вазифалари алоҳида белгилаб берилган эди. Ушбулар ижросини амалда тадбиқ этиш юзасидан бир қанча муҳим вазифалар белгилаб берилиб, аниқ мақсад ва вазифалар амалга оширилиб келинмоқда. Мамлакатимизда иқтисодиёт соҳасини ривожлантириш, корхоналарда пул маблағлари ҳажмини ошишига, шунингдек, пул маблағлари оқимини прогнозлаш муҳим вазифалардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Давлат мулкини бошқариш давлат қўмитасининг қарорининг илова қисмида 1-боби яъни, Умумий қоидаларида пул оқими тушунчасига алоҳида тўхталиб ўтилган.¹²³

Яъни, пул оқими-муайян давр мобайнида актив, активлар гуруҳи, корхона томонидан яратиладиган пул маблағлари оқими деб келтириб ўтилган.

Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоботи миллий стандарти 9-сон БҲМС да Умумий қоидалари, мақсади, амал қилиш соҳаси, пул оқими, ҳаракати тўғрисидаги ахборотни, билиш фойдалилиги, тушунчалар, пул маблағи ва эквивалентлари пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этиш кабилар тўғрисида алоҳида қайд этилган.¹²⁴ Ушбудан келиб чиқиб, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот ундан фойдаланувчиларга ҳўжалик юритувчи субъектнинг молиявий аҳволидаги ўзгаришларни баҳолашга имкон беради.

Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирининг “Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида”ги буйруғи¹²⁵ пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот, хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот кабилар алоҳида келтириб ўтилган.

Корхоналарда пул маблағлари оқимининг иқтисодий моҳияти, асосий хусусиятлари, корхона пул маблағларидан самарали фойдаланиш, корхонанинг пул маблағлари оқимини шаклланиши асосий вазифалардир.

Пул маблағлари ҳаракати ҳисоботи молиявий ҳисоботнинг умумлашган даромад, молиявий ҳолат ва капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботлар қаторидаги асосий ҳисоботларидан бири ҳисобланади.

Корхонанинг пул маблағлари оқимини шаклланиши, ўзлик маблағлари, жалб қилинган маблағлар, қарз маблағлари, оператив пул маблағлари асосий ўринга эга.

Ушбу тушунчалар ҳақида тўхталиб ўтарканмиз, пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари таокибидаги ўзгаришлар хусусида ҳам фикр юритиш жоиз. Ушбулар бўйича қуйидагиларни келтиришимиз жоиз:

¹²³ Ўзбекистон Республикаси давлат мулки қўмитасининг 2009 йил 6 октябрдаги 01/19-18/19 сон қарори

¹²⁴ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1998 й. 4 ноябрь 519 сон.

¹²⁵ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2002 йил 27 декабрдаги 140-сон буйруғи

Пул маблағлари ҳисобот даврида пул маблағлари ва ларнинг эквивалентлари таркибидаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни, ҳисобот давридаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни, ҳисобот давридаги пул оқимларини операцион, инвестиция ва молиявий фаолиятлар бўйича таснифлаш орқали ёритиб беради.

Юқорида корхонанинг пул маблағлари оқимини шаклланиши асосий ўринга эга эканлиги таъкидланиб ўтилди. Ушбулар бўйича маълумот бериб ўтсак. Ўзлик маблағларига (устав капитали, қўшимча капитал, резерв капитали, тақсимланмаган фойда, амортизация фонди, жамғарма фонди), жалб қилинган маблағларга (қимматли қоғозлар эмиссиясидан шаклланган фонд, дивидендлар бўйича ҳисоботлар, келгуси давр даромадлари, кутиладиган харажатлар резервлари), қарз маблағлари (банк кредитлари, кредиторлик қарзлари, факторинг, лизинг ва бошқа фондлар), оператив пул маблағлари (меҳнат фонди тўлаш учун фонд, дивидендлар тўлаш учун фонд, бюджетга тўловлар ва бошқалар учун).

Корхона ўз фаолиятини бошлашда зарур бўлган мулкни сотиб олишни ҳамда ишлаб чиқаришни юритишни молиялаштирадиган асосий манба бўлиб корхонанинг устав капитали шаклида жамғариладиган мулк эгалари маблағлари корхонада белгиланган тартибда шаклланган бошқа капиталлар ҳамда таъсисчиларнинг ишлаб чиқаришни кенгайтириши учун қолдирган фойдалари ҳисобланади.

Корхоналарда пул оқими тушунчаси корхона тижорат фаолиятининг соф пулли натижаси сифатида ифодаланиб, улар ҳаракатланишининг йўналиши бўйича, тушумларнинг тавсифлари бўйича, гуруҳларга ажратиш мумкин.

Пул оқими ўз ҳаракатининг йўналиши бўйича пул маблағлари кирими, пул маблағлари чиқимига ажратилса, тушумлар тавсифи бўйича бир хил ва доимий равишда бўлмаган тушуми пул оқими, бир хил бўлган лекин доимий равишда бўлмаган тушуми пул оқими, бир хил миқдордаги ва доимий бир муддатда ташувчи пул оқими, ҳар қандай молиявий битимда мақсад икки йўналишдаги пул оқими тўғрисида боради, 1. Ҳозирдан келгусига томон, 2. Келгусидан ҳозирга томон.

Корхоналарда пул маблағлари оқимини самарали бошқариш ва оптималлаштиришда ахборотларнинг ишончлилиги тамойили, баланслаштирилиш тамойили, самарадорликни таъминлаш тамойили, ликвидликни таъминлаш тамойили каби тамойиллар орқали амалга оширилади.

Корхоналар бошқарув сиёсатида пул оқимларини бошқариш муҳим аҳамиятга эга. Жумладан, корхоналарда пул маблағларидан самарали фойдаланиш мақсадида пул маблағларини бошқариш сиёсатини ишлаб чиқиш, пул маблағларига бўлган зарур минимал эҳтиёжни аниқлаш, маълум бир белгиланган муддатда пул маблағлари қолдиғининг тебраниш диапазонини аниқлаш, пул маблағларига бўлган эҳтиёжни максимал даражада камайтириш мақсадида тўлов оқимларини тўғирлаш, пул маблағларининг тез айлаувчанлигини таъминлаш, вақтинчалик бўш пул маблағларининг рентабеллигини таъминлаш кабилардир.

Айнан пул оқимларини бошқариш ва ундан самарали фойдаланишда фақатгина пул маблағларига бўлган эҳтиёжни аниқлаш, вақтинчалик бўш пул маблағларининг рентабеллигини таъминлаш кабилардан билан биргаликда, корхоналар бошқарув сиёсатида пул оқимларини бошқариш муҳим аҳамиятга эгадир.

Корхоналар бошқарув сиёсатида пул оқимларини бошқаришни самарали йўлга қўйиш орқали юқорида келтириб ўтилган жараёнлар шаклланиб боради.

Корхоналарда пул оқимларини бошқариш молиявий фаолиятни янада ривожлантиришдан иборатдир.

Корхоналар қийматини бошқариш, инвестицияларни жалб қилишга доир изланиш ва тадқиқотлар А.Маршалл¹²⁶, Ж.Милл, Д.Рикардо¹²⁷, А.Смит¹²⁸ каби вакиллар шуғулланган.

Юқоридагилардан хулоса ва таклиф сифатида қуйидагиларни келтириш мақсадга мувофиқ:

Пул оқимлари ҳажмига ва уларнинг вақт бўйича шаклланиш характерига таъсир этадган омилларни ҳисобга олиш;

Корхоналарда пул оқимларини самарали бошқаришни йўлга қўйиб бориш;

Корхоналарда пул оқимларидан самарали фойдаланиш бўйича аниқ механизмлар ишлаб чиқиш;

Пул оқимлари ва уларни шакллантиришда аниқ чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш;

Ушбулар бўйича халқаро стандартларга мос равишда тажрибалар алмашишни йўлга қўйиш;

Корхона айланма маблағларини фоизли ва фоизсиз қарзлар олиш орқали тўлдириш;

Устав фондини купайтириш орқали корхонанинг айланма маблағларини тўлдириш;

Савдо мақсадларида бир қанча шартномалар тузишни йўлга қўйиш;

Товарларни сотиш ва хизматларни кўрсатишдан пул маблағларининг келиб тушиши;

Молиявий ёки инвестиция фаолиятига аниқ тегишли бўлмаган фойда солиғи бўйича пул маблағларининг тўлови ёки уларнинг қайтарилиши

Ушбу таҳлиллар, изланишлар шуни кўрсатадики, корхоналарда пул оқимларидан самарали бошқариш, корхона айланма маблағларини фоизли ва фоизсиз қарзлар олиш орқали тўлдириш, устав фондини купайтириш орқали корхонанинг айланма маблағларини тўлдириш, савдо мақсадларида бир қанча шартномалар тузишни, йўлга қўйиш, молиявий ёки инвестиция фаолиятига аниқ тегишли бўлмаган фойда солиғи бўйича пул маблағларининг тўлови ёки уларнинг қайтарилиши кабилар орқали корхоналарда пул оқимлари жараёнини янада такомиллаштириш сифатида қараш мумкин ва ушбу таклиф ва тавсиялар орқали такомиллаштириш мумкин.

¹²⁶ Маршалл А.Принцип экономической науки. Т.1 и 2. –Изд РОО,1996

¹²⁷ Милл Дж.Основы политической экономии. Пер с англ.-Т.1-3.-М:Прогресс,1980-1981

¹²⁸ Рикардо Д.Начало политической экономии и налогового обложения. Том 1. Пер.с.англ.- М.:Госполитиздат,1955

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси давлат мулки қўмитасининг 2009 йил 6 октябрдаги 01/19-18/19 сон қарори
2. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1998 й. 4 ноябрь 519 сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2002 йил 27 декабрдаги 140-сон буйруғи
4. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т.1.и 2. –Изд РОО,1996
5. Милл Дж. Основы политической экономии. Пер с англ.-Т.1-3.- М:Прогресс,1980-1981
6. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения. Том 1. Пер.с.англ.-М.:Госполитиздат,1955

Юлдашева Нихола Тохир Қизи
ТДИУ, 2-босқич магистранти,
Тошкент шаҳри

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари ҳисобини юритишни такомиллаштириш масалалари

Маҳсулотларни таннархини тўғри калькуляция қилиш ва уларни ҳисобини юритишни такомиллаштириш корхонанинг келгусидаги фаолиятига ва бозорда рақобатга кириша олишида катта таъсир қилади.

Калит сўзлар. Маҳсулот таннархи, харажат, даромад, калькуляция, тўғри харажатлар, эгри харажатлар, хом-ашё ва материаллар, асосий восита ва номоддий активлар, амортизация.

Improving the correct calculation of the cost of production and improving its accounting will have a significant impact on the future activities of the enterprise and its ability to compete in the market.

Keywords. Production cost, prime cost, revenue, calculation, direct costs, indirect costs, raw materials and supplies, fixed assets and intangible assets, depreciation.

Ўзбекистоннинг 2017 — 2021 йиллар мобайнида Ҳаракатлар стратегияси доирасида давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан ислоҳ қилиш натижасида Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг зарур сиёсий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва илмий-маърифий асослари яратилди. “Миллий иқтисодиётни ислоҳ қилиш борасида ташқи савдо, солиқ ва молия сиёсатини либераллаштириш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва хусусий мулк дахлсизлигини кафолатлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлашни ташкил этиш ҳамда ҳудудларни жадал ривожлантиришни таъминлаш бўйича таъсирчан чоралар кўрилди”[1]

«Ҳаракатлар стратегиясидан — Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги